

Biuletyn

**Koła Miłośników
Dziejów Grudziądza**

Rok IV: 2006

Numer 30 (104)

Data odczytu: 18.10.2006

Data wydania: 18.10.2006

Stanisław Poręba

Stanisława Pisarzewska (1857-1941) – autorka podręcznika „Zarys dziejów Polski od najdawniejszych do ostatnich czasów” (1906).

PISARZEWSKA STANISŁAWA TOMASZA. pseud. „Tomasz Stan”, „Tomczak” i „Panna Stanisława P. z Warszawy” (1857 – 1941), nauczycielka, historyk, działaczka oświatowa i autorka podręczników szkolnych.

Ur. 7 III w Warszawie, w rodzinie urzędnika Piotra i Stanisławy z Kiedrowskich. Prywatnie uczyła się w zakresie szkoły powszechnej i średniej. W 1881 r. zdała rządowy egzamin i uzyskała uprawnienia nauczycielki domowej. Drogą samokształcenia przygotowała się do studiów wyższych (1886 – 1889). Uczęszczała też w Warszawie na kursy pod kierownictwem Piotra Chmielowskiego, Jana Władysława Dawida, Adama Mahrburga i Władysława Smoleńskiego (1891 – 1894). W latach 1901 – 1906, z przerwami, studiowała na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, a w latach 1911 - 1913 uzupełniała studia na uniwersytecie paryskim. W celu zapoznania się z organizacją szkolnictwa i nauczania, odbyła podróże po Włoszech i Niemczech (1894) oraz Anglii (1907).

Jako nauczycielka pracowała kolejno: w Prywatnym Progimnazjum S. P. Jelcowej w Siedlcach (1881 – 1884), oraz na dworach ziemiańskich w Malczowie, pow. Radom (1884 – 1887) i Karwaczu, pow. Przasnysz (1887 – 1890). W 1890 r. powróciła do Warszawy, gdzie uczyła języka polskiego i historii na pensjach A. Walickiej, J. Kotwickiej i M. Łojkówny oraz w tajnej 7-klasowej szkole, kierowanej przez Z. Murawską, później E. Pankiewiczównę i na tajnych kompletach dr Borysowicza. Pod względem politycznym była związana z Ligą Narodową, później Stronictwem Narodowym. W „Gazecie Radomskiej” i „Zorzy” publikowała artykuły na tematy oświaty ludowej. Opracowała i wydała 2 podręczniki, przeznaczone głównie do wykorzystania w tajnym nauczaniu: „Nauka pisania i czytania pisanego do użytku samouków” (Warszawa 1898, Wyd. Księgarnia Tanich Wydawnictw, wyd. II – 1903) i „Zarys dziejów Polski od najdawniejszych do ostatnich czasów” (Warszawa 1906, Wyd. Gebethner i Wolff, wyd. IX – 1921). Po wydaniu drugiego podręcznika autorka i wydawca zostali skazani przez carski sąd na 7 dni aresztu. W innym procesie za opublikowanie artykułu polemicznego, została skazana na 2 tygodnie więzienia i więziona była w warszawskiej Cytadeli. W okresie studiów przez 5 lat organizowała kursy wakacyjne dla młodzieży z zaborów pruskiego i rosyjskiego. W następnych latach pracowała w Średniej Szkole Męskiej ks. J. Gralowskiego w Starej Wsi k. Mińska Mazowieckiego (1908 – 1909), w Filii petersburskiego Gimnazjum Św. Katarzyny w Morentähti (Finlandia, 1910 – 1911), na pensjach M. Łojkówny i J. Gagatnickiej w Warszawie (1914 – 1915), Gimnazjum Św. Katarzyny w Piotrogradzie (1915 – 1916) i Kresowym Gimnazjum Męskim w Kijowie (1916 – 1918). W Piotrogradzie z ramienia Macierzy Szkolnej kierowała też kursami wakacyjnymi dla kandydatów na nau-

czycieli szkół ludowych i zajmowała się działalnością oświatową wśród młodzieży robotniczej.

W Kijowie była organizatorką Kółka Oświatowego dla Polaków.

Pod koniec 1918 r. lub na początku 1919 r. powróciła do kraju i pracowała jako nauczycielka Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Częstochowie. Następnie brała udział w przygotowaniach do plebiscytu na Górnym Śląsku (1919 – 1921). Od 1921 r. była nauczycielką Państwowego Gimnazjum Żeńskiego w Grudziądzu, członkiem Towarzystwa Naukowego w Toruniu (1921 – 1932) i organizatorką z ramienia Uniwersytetu Poznańskiego wykładów powszechnych na Pomorzu. Organizowała też kursy oświatowe „Matura” dla urzędników państwowych, oficerów i żołnierzy garnizonu grudziądzkiego. W 1928 r. przeszła na emeryturę i była pracownicą oświatową w Centrum Wyszkozenia Kawalerii (1928 – 1930). Od 1933 r., do końca swojego życia mieszkała w Warszawie. Rodziny nie założyła. Posiadała m. in. odznaczenia: Krzyż Oficerski Orderu Polonia Restituta (1927) i Medal Niepodległości (1934).

Pisarzewska była wielką miłośniczką Tatr i turystyki, członkiem Towarzystwa Tatrzańskiego (1894 – 1896). Dnia 21 X 1894 r., wraz ze swoim szwagrem, ziemianinem Józefem Duczyńskim i dziennikarzem oraz podróżnikiem Janem Grzegorzewskim (1849-1922), brała udział w pierwszym w dziejach taternictwa, zimowym przejściu bez nart, przez Zawrat do Morskiego Oka. W sprawozdaniu z wycieczki odnotowano ją jako „Pannę Stanisławę P. z Warszawy”. („Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego”, Kraków 1913, R.34, ss. 70-76).

Zmarła 16 II 1941 w Warszawie. Jej grób znajduje się na Cmentarzu Katolickim Parafii Św. Bonifacego, Warszawa – Czerniaków.

Stanisław Poręba

POLSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY,
t. XXVI, ss. 551-552.

FUNDUSZ STYPENDIALNY IM. STANISŁAWY PISARZEWSKIEJ (Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Marii z Billewiczów Piłsudskiej w Grudziądzu, ul. M. Skłodowskiej - Curie 22 – 24, 1924 – 1939).

Stanisława Pisarzewska przybyła do Grudziądza w 1921 r. i rozpoczęła pracę jako nauczycielka historii w Miejskim Gimnazjum Żeńskim, przy ul. Trynkowej 22 – 24. W 1923 r. szkoła zmieniła nazwę na Państwowe Gimnazjum Żeńskie [PGŻ] i dyrektorem jej został Adam Zassowski - Rawicz (1863 – 1931). W r. szk. 1924/25 była wychowawczynią klasy maturalnej. Uczęszczało do niej 18 uczennic, w tym 14 narodowości polskiej i 4 narodowości niemieckiej. Oto nazwiska Polek: Cecylia Dominikowska, Kazimiera Frankowska, Joanna Grudzińska, Irena Jurkiewicz, Zofia Kisielewska, Maria Kołakowska, Jadwiga Licznarska, Renata Ossowska, Maria Piwkowska, Irmgarda Pliszka, Danuta Pniewska, Halina Statkiewicz i Edyta Zawodzińska. O 3. uczennicach możemy coś bliżej powiedzieć. Irena Jurkiewicz była prawdopodobnie córką inż. Emila Jurkiewicza, radiowca i krótkofalowca. Od 1923 r. był właścicielem amatorskiej radiostacji krótkofalowej w Grudziądzu i prekursorem „grudziądzkiego krótkofalarstwa”. Ok. 1927 r. był on naczelnikiem Urzędu Radio - Telegraficznego w Nowej Wsi k. Grudziądza, któremu podlegała Radiostacja Nadawczo - Odbiorcza „Grudziądz”. Zofia Kisielewska była córką adwokata Tadeusza Kisielewskiego i nauczycielki PGŻ Stanisławy, siostrą znanego pisarza Józefa Kisielewskiego (1905 – 1966), m. in. autora zbioru reportaży „Ziemia gromadzi prochy” (Poznań 1938). Książka ta jest wznawiana do dnia dzisiejszego. Renata Ossowska była córką grudziądzkiego inspektora szkolnego Konstantego Ossowskiego (1873 – 1971), znanego nauczyciela, krajoznawcy i popularyzatora dziejów Grudziądza.

Po ukończeniu studiów z dziedziny geografii na Uniwersytecie Poznańskim, powróciła do Grudziądza i pracowała jako nauczycielka geografii w swojej macierzystej szkole. Ok. 1930 r.

przygotowywała pracę doktorską o morfologii doliny Wisły pod Grudziądzem (Instytut Geograficzny Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań). Jest autorką pierwszego artykułu biograficznego o S. Pisarzewskiej, pt. „Stanisława Pisarzewska. Życie i działalność”, opublikowanego w SPRAWOZDANIU DYREKCJI PAŃSTWOWEGO GIMNAZJUM ŻEŃSKIEGO. R. szk. 1935/36, Grudziądz 1936, ss. 9 (fot.) – 13. Po II wojnie światowej jako emigrantka R. Jagodzińska mieszkała w Londynie....

S. Pisarzewska jako wychowawczyni prowadziła dla swoich uczennic tzw. „Kurs Społeczny”. Często zbierały się one w jej mieszkaniu prywatnym przy ul. H Sienkiewicza 39. [Dom ten był i jest obecnie własnością rodziny Gąsiorowskich]. W czasie jednego ze spotkań uczennice postanowiły ufundować stypendium „dla niezamożnej maturzystki PGŻ, studiującej na polskiej uczelni”. S. Pisarzewska była prawdopodobnie inicjatorką pomysłu.

Opracowany został regulamin Funduszu Stypendium. Założona została księżeczka oszczędnościowa w Banku Związku Spółek Zarobkowych, Oddział w Grudziądzu, ul. Stara 10. Uczennice kl. VIII czyli maturalnej (r. szk. 1924/25), zaczęły gromadzić fundusze. Początkowo fundusze pochodziły wyłącznie z ich składek osobistych. Z czasem zaczęły organizować imprezy kulturalno-oświatowe i dochód z nich przeznaczać na fundusz. W przyszłości uczennice kolejnych klas VIII, czyli maturalnych miały powiększać fundusz. Przy klasach maturalnych miało co roku tworzone być Kółko Stypendialne. Kiedy kwota zgromadzona w banku będzie wynosić 5 000 zł, zostanie wybrana stypendystka i zostanie jej przyznane stypendium...

W 1927 r. S. Pisarzewska została odznaczona Krzyżem Oficerskim Orderu Polonia Restituta, „za działalność na rzecz polskiego szkolnictwa w latach niewoli”. Nie ma wątpliwości, że była ona pierwszą kobietą w Grudziądzu, odznaczoną tak wysokim odznaczeniem państwowym....

W 1930 r. Fundusz Stypendialny przyjął nową nazwę –Funduszu Stypendialnego im. Stanisławy Pisarzewskiej.

W r. szk. 1930/31, uczennice kl. VIII, zrzeszone w Kółku Stypendialnym, przygotowały szereg imprez dochodowych, m. in. wystawiły obraz sceniczny „Powołanie” zorganizowały loterię fantową oraz koncert w budynku Teatru Miejskiego, w którym wzięły udział: artystka muzyk i kompozytorka Zofia Ossendowska oraz pianistka Jadwiga Zaleska.

W r. szk. 1935/36 Kółkiem Stypendialnym przy PGŻ im. Marii z Billewiczów Piłsudskiej w Grudziądzu, opiekowała się nauczycielka mgr Zofia Szilagyi. Przewodniczącą zarządu Kółka była uczennica kl. VIII Irena Kulerska, prawdopodobnie córka Franciszka Kulerskiego, właściciela majątku Święte k. Łasina. W ciągu roku członkinie kółka spotkały się na 4 zebraniach i m. in. zorganizowały w dniu 23 XI 1935 r. koncert muzyki lekkiej. W koncercie wzięła udział orkiestra grudziądzkiego 64 pp, której dyrygentem był kapelmistrz kpt. Stanisław Szpulecki. Czysty dochód w kwocie 46 zł został wpłacony na Fundusz Stypendialny im. S. Pisarzewskiej.

Czy do wybuchu II wojny światowej, tj. 1 IX 1939 r., Fundusz Stypendialny im. S. Pisarzewskiej osiągnął zaplanowaną kwotę 5 000 zł? Czy przyznano z tego funduszu stypendium absolwentce PGŻ, studiującej na polskiej wyższej uczelni? Dzisiaj, po latach, trudno jednoznacznie na te pytania odpowiedzieć...Z lat 1937 - 1939, nie zachowały się akta odnoszące się do dziejów PGŻ... Prawdopodobnie nie...

Pełne dzieje Funduszu Stypendialnego im. S. Pisarzewskiej, działającego przy Państwowym Gimnazjum Żeńskim, im. Marii z Billewiczów Piłsudskiej w Grudziądzu, nie zostały do dnia dzisiejszego opracowane.

A sama działalność Funduszu jest ciekawym przyczynkiem do dziejów szkolnictwa średniego w Grudziądzu, w latach 1920 – 1939.

Stanisław Poręba

KSIAŻKI:

1. Pisarzewska S., Nauka pisania i czytania pisanego do użytku samouków, Warszawa 1898, 4°, s. 142, Druk. W. Dumin. Księgarnia Tanich Wydawnictw, (kop. 30).
2. Toż samo..., Warszawa 1903. [...].
3. Pisarzewska S., Zarys dziejów Polski od najdawniejszych do ostatnich czasów, Warszawa 1906 [wyd. 1], Wyd. Gebethner i Wolff, [...]
4. Toż samo..., Warszawa 1908(wyd. 2),[...].
5. Toż samo..., Warszawa...(wyd. 3),[...].
6. Toż samo..., Warszawa... (wyd. 4 przejrzone), Wyd. Gebethner i Wolff, s. 166, mapy. Zbiory S. Poręby.
7. Toż samo..., Warszawa 1916 (wyd. 5),[...].
8. Toż samo..., (wyd. 6), [...].
9. Toż samo..., Warszawa [1918], (wyd. 7 przejrzone), Wyd. Gebethner i Wolff, 16°, s. IV, 167, mapy. Zbiory Ks. Miejskiej, Toruń.
10. Toż samo..., Warszawa..., (wyd. VIII), [...].
11. Toż samo..., [Warszawa]1921, (wyd. IX), Wyd. Gebethner i Wolff, 8°, s. 174, mapy. (zł 1,50).

LITERATURA:

- ❖ S. Poręba, Pisarzewska Stanisława T. (1857 – 1941), POLSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY, t. XXVI, s. 551-552.
- ❖ R. Ossowska - Jagodzińska, Stanisława Pisarzewska, Życie i działalność, SPRAWOZDANIE DYREKCJI PAŃSTWOWEGO GIMNAZJUM ŻEŃSKIEGO w Grudziądzu, R. szk. 1935/36, Grudziądz 1936, s. 9 (fot.) – 13.
- ❖ (stap) [S. Poręba], Biogram grudziądzkiej nauczycielski w PSB, „IKP”1983, nr 115, s. 8.
- ❖ B. Chwaściński, Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach, Warszawa, [1988]. wyd. 2, s. 68.
- ❖ A. Chowański [A. Nowak], Ludzie turystyki i krajoznawstwa, Pisarzewska Stanisława T. (1857 – 1941), „GOŚCINIEC”, 1980, nr 12,s. 20.
- ❖ S. Łoza, Czy wiesz kto to jest ?, Warszawa 1938, [t. I], s. 575. - Kalendarz nauczycielski na rok 1925, Tuchola 1924, s. 76.
- ❖ A. Chowański [A. Nowak], Górą kobiety, „KIERUNKI”, 1979, nr 10, s. 11.
- ❖ J. Gebethner, Młodość wydawcy, Warszawa 1977, [wyd. 1], s. 114.
- ❖ K. Estreicher, Bibliografia polska XIX-go stulecia. Lata 1880 – 1900, Kraków 1911, t. 3 [L-Q], s. 388.
- ❖ Historia Polski przed sądem [Proces Jana Gebethnera i Stanisławy Pisarzewskiej], „KURIER POLSKI”, 1907, nr 113, s. 3.
- ❖ J. Zborowski, Pierwsze przejście zimowe przez Zawrat, „TATERNIK”, 1960, nr 3-4, s. 34.
- ❖ H. Ptakowska - Wyżanowicz, Od krynoliny do liny, Warszawa 1960, s.32 -37.
- ❖ A. Wierzbicki, Wspomnienia i dokumenty (1877 - 1920), [Warszawa] 1957, s. 12.
- ❖ J. Gebethner, Młodość wydawcy, [Warszawa] 1989, wyd. 2, s. 97.
- ❖ W. H. Paryski, Tatry Wysokie. Przewodnik taternicki, Cz. II: Zawrat – Żółte Turnie, Warszawa [1967], s. 6, 139.
- ❖ Bibliografia Warszawy. Wydawnictwa ciągłe 1904 - 1918, Wrocław 1973, szp. 502.
- ❖ Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich... Zestawione pod redakcją Z. Zagórowskiego, Lwów-Warszawa 1924, s. 280,
- ❖ Dzieje Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Pod redakcją M. Biskupa, Toruń 1978, t. 2, s. 182.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, KMDG. Logo KMDG wykonał Grzegorz Rygielski